

# VIGILIA

2010 / 11



## *Hírvilág*

ACZÉL PETRA: Világtalan hír. Retorikai felvetések műfajról, objektivitásról, újmédia-hírszövegről

BOGNÁR BULCSU: Tömegmédiá, manipuláció, közösség

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS: Pusztuláskommunikáció.

**A hírvilág posztmodern kontúrjairól**

KÁLMÁN PEREGRIN: A (budapesti) papság (egyház)politikai koncepciója az 1956-os forradalom idején

VASADI PÉTER: Jegyzetlapok a diadalról

75. évfolyam	VIGILIA	November
LUKÁCS LÁSZLÓ:	A halál: az élet tanítója	805
<b>HÍRVILÁG</b>		
ACZÉL PETRA:	Világtalan hír. Retorikai felvetések műfajról, objektivitásról, újmédia-hírszövegről	806
BOGNÁR BULCSU:	Tömegmédiá, manipuláció, közösség	814
LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Pusztuláskommunikáció. A hírvilág posztmodern kontúrjairól	823
<b>SZÉP/ÍRÁS</b>		
SZEGEDI-SZABÓ BÉLA:	Ikon; Vendégszöveg egy elfeledett kódexből; Szent Szír Izsák; Dante ( <i>versek</i> )	831
MUSZATICS PÉTER:	Arcok ( <i>esszé</i> )	833
MIKLYA ZSOLT:	Boldogító igen; Átfordul egyszer ( <i>versek</i> )	837
T. ÁGOSTON LÁSZLÓ:	Pánik ( <i>novella</i> )	839
BOZÓK FERENC:	Napraforgó; Aranyóra ( <i>versek</i> )	846
CSUSZNER FERENCZ:	A vasaló ( <i>novella</i> )	847
<b>A VIGILIA BESZÉLGETÉSE</b>		
KOZMA LÁSZLÓ:	Tamás József segédpüspökkel	850
<b>MAI MEDITÁCIÓK</b>		
VASADI PÉTER:	Jegyzetlapok a diadalról	858
<b>EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS</b>		
KÁLMÁN PEREGRIN:	A (budapesti) papság (egyház)politikai koncepciója az 1956-os forradalom idején	862
<b>75 ÉVES A VIGILIA</b>		
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	A Vigilia évtizedei III. (1963–1978)	867
<b>KRITIKA</b>		
SIPOS LAJOS:	Ágoston Julián: <i>Kiadatlan versek</i> – Kerekes Károly: <i>Érdemes volt. Versek, imák, elmélkedések</i>	875
<b>SZEMLE</b>		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	877

# Pusztulás- kommunikáció

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

## *A hírvilág posztmodern kontúrjairól*

1963-ban született Pásztón. Tanulmányait a PPKE HTK teológia és az ELTE BTKE esztétika szakán, majd Bécsben végezte. Jelenleg a PPKE BTK Kommunikáció és Média Intézetének intézetvezető docense, a Vigilia munkatársa. Legutóbbi írását 2008. 9. számunkban közzöltük.

A (tömeg)médiában olvasható, hallható és (ennek is figyelmet kell majd szentelnünk) látható hírek formális megközelítésére vállalkozunk, majd (tartalmi szempontot érintve) a hírek ideológiakritikai elemzéséről ejtünk szót, ezután röviden a hírek ritkán taglalt vizuális dimenzióját állítjuk előtérbe, végül pedig a hírvilág szellemi hátteréről és közegéről próbálunk vázlatos áttekintést adni. Mindezt azzal az igénnyel, hogy értelmezhetőek legyenek azok a szellemi mozgások, amelyek az elmúlt század második felétől kialakították a (tömeg)média világát, illetve amelyek a hírvilág metaforáját lassan hétköznapisítják, egészen addig, amíg látszólag meg is valósul valami ebből az újnak hitt világból a (digitális) újmédia által megteremtett látszatterekben. Közkeletű és frappáns megközelítés, hogy az a hír, amit az újságírók azzá tesznek. Ebben a legáltalánosabb definícióban két dinamika található: egyrészt a valóság feszítőereje, amely közölni kíván magáról-másról valamit, illetve a közösségesítés mozzanata, amit esetünkben kommunikációnak fordíthatunk, méghozzá újságírói (zsurnaliszta, publicisztikai) közösségesítésnek, ami a tömegmédia-világának az a reprezentációja, amelyben jelenleg élünk: a multimédia, hipermedia, transzmédia közvetítésen alapuló, újságírók által közösségesített tereiben.

### **A hírré válás kritériumai**

<sup>1</sup>Lásd például Tony Harcup – Deirdre O’Neill: *What is News? Galtung and Ruge revisited.* Journalism Studies 2 (2001), 261–280.

<sup>2</sup>Johan Galtung – Mari Ruge: *The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers.* Journal of Peace Research 2 (1965), 64–91.

A mai napig gyakran idézett és a megfogalmazott bírálatok<sup>1</sup> ellenére is mérvadónak tekinthető, 1965-ben közreadott tanulmányában a norvég Johan Galtung és Mari Ruge<sup>2</sup> azokat a kulturális és pszichológiai tényezőket igyekezett számba venni (olyan előzményekre támaszkodva, mint például Walter Lippmann 1922-ben megjelent, *Public Opinion* című, a hírérték fogalmát bevezető könyve és a szintén norvég Einar Östgaarddal párhuzamosan), amelyek alapján bizonyos eseményekből nagyobb valószínűséggel válik hír, mint másokból. A két szerző álláspontja szerint a hírek közé bekerülő események olyan mozzanatok tartalmazznak, amelyek relevanciája a hírek kiválasztásának folyamata során valamennyi fontos lépésnél érvényesül. Más szóval konkrétan megállapítható szempontoktól függ, hogy például egy-egy riporter figyelmet szentel-e valamely történésnek, mekkora teret kap beszámolója a különböző hírközlő adásokban és így tovább. Érdekes röviden áttekintenünk a felsorolt kritériumokat, mert hozzávetőleges betekintést engednek abba az összetett világba, amelyen keresztül a megállapított hírérték függvényében egyáltalán médiaszóhoz jutnak ilyen-olyan események.

#### Az első nyolc szempont

A hírérték megállapításának eldöntésében szerepet játszó első tényező a gyorsaság: ha egy-egy esemény nem játszódik le belátható időn belül, ha túlságosan elhúzódik, valószínűleg nem lesz hír belőle, a média világa ugyanis a gyors lefutású és gyorsan áttekinthető történésorokat részesíti előnyben. A küszöbnek elnevezett második kritérium az események nagyságrendjével függ össze: a hírek közegében csak annak lehet helye, ami átlép egy bizonyos (pontosan természetesen nehezen megállapítható) jelentőségküszöböt. Az egyértelműség kritériuma arra vonatkozik, hogy a médiabeli hírközlés inkább azokat az eseményeket tünteti ki a figyelmével, amelyekhez jól körülhatárolható jelentést tud rendelni: nem arról van szó, hogy feltétlenül értelmezni kívánja, ami bekövetkezik, hanem arról, hogy a két- vagy többértelműség gátolja a történések hírré való transzponálását. A negyedik szempontként említhető kulturális relevancia annyiban befolyásolja a hírértéket, hogy a meghatározott kultúrkört vagy kulturális közeget célzó hírműsorok kevesebb valószínűséggel szentelnek teret olyan mozzanatoknak, amelyek az adott kulturális tértől elütő kulturális mintákat képeznek le, mint olyanoknak, amelyek befogadásához a célközönségnek nem kell kihelyeződnie saját kulturális szokásvilágából. A következő két szempont látszólag ellentmond egymásnak, valójában azonban csupán a média világának két sajátos dimenziójához, a konvencionális társadalmi berendezkedés magától értetődőségének fenntartását érintő szándékhoz és a konvencionalitást a szokatlansággal színező és ennyiben megerősítő célkitűzéshez kapcsolódik. A norvég szerzőpáros megfigyelései szerint egyrészt nagy szerepet játszik, hogy a hírek közé felvett események összhangban legyenek a társadalmi elvárásokkal, számítsanak rájuk vagy kívánatosnak tartsák bekövetkeztüket: a meglévő mintákhoz igazodó homogenitás jelentős mértékben fokozza a hírértéket. Másfelől viszont a váratlanság legalább ennyire fontos azok szemében, akik az események médiabeli relevanciájának professzionális megállapítását végzik: a legkevésbé sem szükséges igazolni, hogy a váratlan, szokatlan és rendkívüli események kitüntetett érdeklődésre tarthatnak számot. A nyolcadik faktorként számba jövő folytonosság azt fejezi ki, hogy minden olyan esemény nagy valószínűséggel kerül be a hírek közé, amely folytatása egy korábban már magas hírértékűnek elkönyvelt történésornak.

#### Az utolsó négy szempont

Az utolsó négy szempont közül az első kettő az európai és részben az amerikai médiát is a mai napig jellemző provincializmusra utal. Galtung és Ruge megállapításai szerint ugyanis egy-egy eseményt jóval nagyobb bizonyossággal választanak a hírek közé, ha valamely elit nemzet körében következett be, mint ha a provinciáknak tekintett területeken. Hasonló tendencia figyelhető meg személyes síkon is: az elit köréhez tartozó személyek teljes magától értetődőséggel jelennek meg újra és újra a hírek világában. Szintén a személyességhez kapcsolódik a tizenegyedik faktor: ha személyhez köthető egy esemény, vagyis meghatározott személy vagy személycsoport cselekvé-

seként fogalmazható meg, könnyebben válik belőle hír, mint ha nincs efféle perszonális vonzata. A két szerző tanulmányában utolsóként említett faktor az, amely minden bizonnyal elsőként jut eszébe bárki-nek, aki rendszeresen olvas, hall és lát híreket: a sokat emlegetett negativitás, az események negatív jellege és negatív következménye hallatlan mértékben fokozza megállapított hírértéküket.

#### A finális hírérték-modell

A norvég szerzők munkásságához a későbbiek során több kutató is kapcsolódott, kiegészítve, módosítva és árnyalva kategóriatáblájukat. Tíz évvel a tanulmány megjelenése után Winfried Schulz például a hírérték összesen tizennyolc faktorát állapította meg (hat kategóriához: az időbeliséghez, a térbeli, kulturális stb. közelséghez, a nemzeti, személyes stb. státuszhoz, a dinamikához, a negatív-pozitív értékhez és a személyes illetve etnikai identitáshoz rendelve őket).<sup>3</sup> Ennél azonban sokkal érdekesebbek Joachim Friedrich Staab észrevételei, aki a mindaddig uralkodó kauzális modellt (milyen oksági összefüggések alapján válik valami inkább hírré, mint más) a finális modellel tartotta kiegészítendőnek, s arra hívta fel a figyelmet, hogy a hírelőállítás professzionális résztvevői (túlnyomórészt politikai meggyőződéseikhez szabottan) maguk is eleve konkrét szándékokkal közelednek az eseményekhez, konkrét célok érdekében számolnak be róluk, hogy bizonyos társadalmi csoportok eleve a megjelenés/megjelentetés szándékával inszenálnak (öngerjesztő módon alkotnak) újabb és újabb eseményeket.<sup>4</sup> A finális hírérték-modell egyéb variációin<sup>5</sup> kívül különösen érdekes lenne áttekinteni azokat a kutatásokat, amelyek az egyházi és vallási események és történések szóba jöhető egyházi és nem egyházi médiabeli hírértékét megszabó tényezők vizsgálatára vállalkoznak,<sup>6</sup> erre azonban most nincs módunk.

<sup>3</sup>Winfried Schulz: *Die Konstruktion von Realität in den Nachrichtenmedien. Analyse der aktuellen Berichterstattung.* Freiburg – München, 1976 (második kiadás: 1990).

<sup>4</sup>Lásd Joachim Friedrich Staab: *Nachrichtenwert-Theorie. Formale Struktur und empirischer Gehalt.* Freiburg – München, 1990.

#### Az ideológiakritikai irányzat

<sup>5</sup>Például Hans M. Kepplinger: *Theorien der Nachrichtenwahl als Theorien der Realität.* Aus Politik und Zeitgeschichte 39 (1989), 3–16.

<sup>6</sup>Lásd erről Christian Klenk: *Ein deutscher Papst wird Medienstar. Benedikt XVI. und der Kölner Weltjugendtag in der Presse.* Münster, 2008, 56skk.

<sup>7</sup>Lásd például News analysis (1988); *Racism and the Press* (1991).

A hírek kommunikációtudományi vizsgálatáról szólva nem tehető zárójelbe az ideológiakritikai irányzat sem, amelyet a hírekkel kapcsolatban főként Teun van Dijk munkássága képvisel a nyolcvanas évek végétől, amikor is van Dijk több úttörő könyvet is írt a hírek (pontosabban a hírszövegek) diskurzuselemzési megközelítéséről, részben elméleti alapokat lefektetve, részben esettanulmányokat közölve.<sup>7</sup> Diakronikus (vagyis a hírek történetét befogadásuk előtt és után is figyelembe vevő) vizsgálati módszere a hírek elkészítését, tartalmát és befogadását egyaránt bevonja elemzési körébe. Nézete szerint a társadalmi struktúrák és a diskurzus-struktúrák nincsenek közvetlen összefüggésben egymással, máskülönben ugyanis nem lenne szükség ideológiákra; a kettő között a társadalmi szereplők mentális struktúrái közvetítenek, vagyis van Dijk elemzéseit (főként a rasszizmus problematikájával foglalkozva) a szociális funkciók, a kognitív struktúrák és a diszkurzív kifejezés hármására építi. Diskurzus-elemzése szerint a médiabeli hírek előszeretettel alkalmaznak ideológia-érvényesítési stratégiákat, s ezek leleplezésére szolgál a kritikai diskurzuselemzés, amely (posztmodern) művelőinek „reménye a kritikai megértésen keresztül történő változtatás, még ha ez gyakran illuzórikus is. (...) Kritikájuk célpontját a hatalmi elitek jelentik, akik

<sup>8</sup>Teun van Dijk: *A kritikai diskurzuselemzés elvei.* (Ford. Kriza Borbála.) In: Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus.* Tankönyvkiadó – Universitas, Budapest, 2000, 442–477., 446.

<sup>9</sup>Erről például Paschal Preston: *Making the News. Journalism and News Culture in Europe.* Routledge, 2009, 42skk.

<sup>10</sup>Siegfried Frey: *Die Macht des Bildes. Der Einfluß der nonverbalen Kommunikation auf Kultur und Politik.* Bern, 1999, 9.

<sup>11</sup>Marshall McLuhan: *Understanding Media. The Extensions of Man.* Routledge, 1964.

<sup>12</sup>Marion G. Müller: *Grundlagen der visuellen Kommunikation.* Konstanz, 2003, 193.

<sup>13</sup>Robert L. Craig: *Visual Communication in the 3rd Millennium. One of the Most Important Skills of Humankind.* Aviso. Informationen aus der Deutschen Gesellschaft für Publizistik und Kommunikationswissenschaft. Nr. 26. 4skk.

<sup>14</sup>Az adatok, információk akkor válnak (médiá)hírré,

működtetik, fenntartják, legitimálják, elnézik a társadalmi egyenlőtlenséget és igazságtalanságot, vagy tudomást sem vesznek azokról. Azaz munkájuk ismérve a szolidaritás azokkal, akiknek leginkább szükségük van rá. Problémáik »valóságos« problémák, vagyis azok a súlyos gondok, amelyek sokak életét vagy jólétét veszélyeztetik, és nem azok a jelentéktelen tudományos problémák, melyek a diskurzusstruktúrák leírásából adódna. Diskurzuskritikájuk politikai kritika azokkal szemben, akik felelősek a diskurzus szerepéért az uralom és az egyenlőtlenség újratermelésében.”<sup>8</sup>

Közhely, hogy a hírközlő médiumok függetlenségébe és kritikai szellemébe vetett bizalom mindenütt megrendült (a vezető amerikai lapokkal szemben is). Az is, hogy (éppen ezért) a médiabeli hírközlés hagyományos strukturáltsága komoly átalakuláson megy keresztül. Továbbá az is, hogy a professzionális hírkészítők és a hírbefogadók közötti hagyományosan éles különbség egyre inkább elmosódik, mivel a hagyományosan befogadásra szorító közönség egyre nagyobb szerepet kap a hírlétrehozásban (és ebbe a tevékenységébe médiacsoportok igen jelentős összegeket fektetnek be).<sup>9</sup> A hírvilág átalakulási folyamatában mindezekkel párhuzamosan a hírközlés vizuális dimenziójának egyre nagyobb mértékű térnyerése is komoly szerepet játszik. Kommunikációpszichológusok már régen megállapították, hogy „a kommunikációs folyamaton belül a látás és a hallás egyensúlya egyre inkább a vizualitás irányába mozdul el”.<sup>10</sup> A hatvanas évek közepén az akkoriban újak számító médiatudomány jól ismert mottóját megalkotó Marshall McLuhan kijelentését („The medium is the message”<sup>11</sup>) átalakítva („a kép maga az üzenet”<sup>12</sup>) az újabb keletű vizuális kommunikációtudomány kitüntetett figyelmet fordít a különböző médiumokban megjelenő képek közléstartalmaira és hatáskifejtési technikáira. Az idevágó kutatások a (szűkebb értelemben vett) hírekben szereplő képek szerepét és hatásait is vizsgálat tárgyává teszik. Egyre kevesebbet olvasunk és egyre többet látunk.<sup>13</sup> A hír mint olvasható üzenet pusztán főcímmé, vagy képaláírássá változik — viszonyuk megfordult: a szöveges (logosz-szerű) tartalmak sok tekintetben már csak illusztrációi a képek, mozgóképek által megjelenített (kép- vagy eidosz-szerű) valóságszeleteknek. Ráadásul az újmédia teljes felülete digitális képekké tesz mindent: még ha látszólag híreket is olvasunk a monitorainkon, már többnyire képszerkesztő programokon előállított képhíreket látunk, amelyek bizony vizuális értelmezés után is kiáltanak. Kijelenthető, hogy a logosz argumentatív (érvelő) logikáját már a tömegmédiá hírközlési struktúrájának<sup>14</sup> teljes vertikumában felváltotta az eidosz (kép) asszociatív logikája. A hírekkel is kapcsolatos vizuális fordulat egész szellemi, értelmezői önképünket érinti. Ebből az érintettségéből fakadóan érdemes röviden tágabb összefüggésbe helyezni az eddigiekben érintett kérdéseket, s vázlatosan bemutatnunk, milyenek annak a szellemi közegnek és környezetnek az alapvonalai, amelyben a hírvilág (hatalmi) alrendszere is működik. A hírek megfogalmazása, megjelenítése, tér- és időbeli kiterje-

ha a tömegmédiára szakszerűsodott intézményei (rovatok, szerkesztőségek, stábok, hírügynökségek stb.) nyilvánossá teszik őket.

### „Posztmodern” és „újmodern”

<sup>15</sup>Az új keletű fogalomról lásd Hans-Joachim Höhn: *Postsäkular. Gesellschaft im Umbruch — Religion im Wandel*. Paderborn, 2007 (elsősorban vallásszociológiai és kultúratudományi megközelítésben).

### A szubjektum posztmodern értelmezése

<sup>16</sup>A médiával kapcsolatban lásd például a szerkesztők

dése és befogadása ugyanis (minden ellenkező híresztelés ellenére) egyáltalán nem független a kor általános „szellemi szituációjától”. Ha el is fogadjuk, hogy korunk legjobban még mindig posztmodern korként írható le, a hírvilág szempontjából szóba jöhető összetevőinek számbavétele előtt ajánlatos megemlítenünk, hogy maga a korszakolás eleve rendkívül problematikus vállalkozás, amelynek előfeltételei és előzetes döntései csak ritkán kapnak kellő megvilágítást. Mit jelent egyáltalán egy korszak, és korszakokat megállapítva a társadalmi élet mely szféráját próbáljuk korszakolni? A filozófiát, a művészetet, az ipart, a vallást, a politikát, a (nehezen megfogható) kultúrát, vagy esetleg magát az egész emberi társadalmat? És ha regionalizálni (vagyis konkrét tartományokhoz, a művészethez, a politikához stb. kapcsolni) vagy éppen univerzalizálni (az egész társadalmat leírva) tudunk is egy korszakot, még mindig kérdés, hogy milyen topográfiát kapcsolunk hozzá. Ha a provincializmust (az európai és észak-amerikai perspektívát) vállalva időben elhelyezzük is a posztmodern (a II. világháború utáni szellemiség egyik jelentős szelektént felfogva), még mindig kérdés, hogy a gondolkodók, a művészek stb. teljesítményeiből vagy éppen társadalmi jelenségekből indulunk-e ki, illetve miként határozzuk meg a gondolkodás, a tudomány, a művészet stb. és az általános társadalmi élet viszonyát.

Nem is szólva arról, hogy ha térben, időben, szellemileg és kulturális szempontból lokalizálhatónak tartjuk is a posztmodern, még mindig komoly problémát hoz magával az a tény, hogy relatív, vagyis viszonyra vonatkozó korszakolással van dolgunk. Ez a függőség és önállótlanúság végelemzésben ugyanolyan nehézségekkel szembesít, mint a premodern, a posztszekuláris,<sup>15</sup> a posztidealista vagy a prekritikai kor elnevezések, hiszen mindezek a korszakok negatív természetűek: olyanok, amelyekben még nem (pre-) vagy már nem (poszt-) található meg valami. Mindezeknek a nehézségeknek a figyelembevételével is kijelenthető, hogy a posztmodern megragadható egységesen, egységes és összefüggő korszakként, és ezért leírhatók sajátos vonásai. Indokolt lenne, hogy a klasszikus modernitást, az avantgárdot (az expresszionizmussal együtt), a késő modernitást és a posztmodern egymástól elkülönítő felosztást az új évezred fejleményeire tekintettel kiegészítsük egy ötödik elemmel. Ez talán újmodernnek, neokonzervatívnek, neometafizikainak kornak vagy posztszekularizmusnak lenne nevezhető, de (mivel valamennyi említett elnevezés mögött túlságosan nagy problémakötegek rejlenek) inkább csak magát a posztmodern vesszük szemügyre, amelynek tendenciái amúgy is hegemoniával rendelkeznek a hírvilág szférájában.

A posztmodern szerzők előszeretettel hozzák összefüggésbe törekvéseikkel a gyenge jelzöt, amely természetesen nem a posztmodern gondolati erejének vagy művészi termékenységének fogyatékosságára utal, hanem egyrészt az erősnek elkönnyvelt modern struktúrák ellehetetlenülését és vállalhatatlanságát, másrészt a felszabadító erejű pluralitás vélt pozitivitását<sup>16</sup> fejezi ki. Ez az önmagát

bevezetőjét a következő  
kötetben: Gianni Vattimo –  
Wolfgang Iser (szerk.):  
*Medien-Welten,  
Wirklichkeiten*. München,  
1998, 7–12.

<sup>17</sup>Robert M. Strozier:  
*Foucault, Subjectivity,  
and Identity: Historical  
Constructions of Subject  
and Self*. Wayne State  
UP, 2002.

<sup>18</sup>Dieter Henrich: *Denken  
und Selbstsein:  
Vorlesungen über  
Subjektivität*. Frankfurt  
a.M., 2007, főként 15–48.

### **A posztmodern történelemszemlélet**

<sup>19</sup>Karl Löwith: *Világtörté-  
nelem és üdvtörténet.  
A történelemfilozófia  
teológiai gyökerei*.  
(Ford. Boros Gábor –  
Miklós Tamás.) Atlantisz,  
Budapest, 1996.

nyomatékosan gyengének értelmező posztmodern szellem különösen jól megfigyelhető a szubjektum kérdésével, a történelem problematikájával és a szellemi hagyomány megítélésével kapcsolatban, s mindhárom területen pontosan leképződik a hírek világában.

A klasszikus modernitás már érezte a szubjektum szétforgácsolódásának veszélyét, és megpróbálta útját állni. Martin Heidegger még az „emberi” autenticitásra hivatkozott a szétfolyó jellegtelenséggel (az akárkivel) szemben (bár Heidegger gondolkodása természetesen nem értelmezhető szubjektumelméleti szempontból). A posztmodern gondolkodók viszont egyenesen fikciónak minősítik az egységes és állandó emberi szubjektumot — örömmel üdvözlnek szétesésének és teljes fragmentációjának jelenségét, sőt eleve tagadják, hogy létezne szubjektivitás. Michel Foucault szerint a szubjektum jellegzetesen újkori fikció, a szubjektum „merő mítosz”, nem léteznek szubjektumok, hanem csak „nyelvi létesülő diskurzusok” vannak.<sup>17</sup> Miután a posztmodern prófétájának tekinthető Nietzsche bejelentette a szubjektum halálát, a posztmodern atyjának tekinthető Foucault a szubjektum halálának ünneplését kezdte meg. (A neomodern gondolati erőfeszítések viszont gyakran pontosan az eltemetett szubjektum rehabilitálására törekszenek — ezt a gondolati erőfeszítést napjainkban különösen Dieter Henrichnek<sup>18</sup> köszönhetjük meg.) Olcsó eljárás lenne, ha a posztmodern gondolati tendenciákat lefordítanánk a hírvilág szférájára, legyen elég itt annyit megemlítenünk, hogy a hírekben szereplő szubjektumok mintha valóban pusztán a híranyag tér- és időbeli korlátai közé szoruló fragmentumok lennének, amelyek létezését a punktuális hírek diszkontinuus láncolata tartaná fenn.

A hírek minden látszat ellenére a történelem porondján fogalmazódnak meg, anyagukat a történelem élő valóságából merítik. Ha megmaradunk fentebbi korszakolásunknál, azt mondhatjuk, hogy a klasszikus modernitás még szomorúan vette tudomásul a történelemnek értelmet adni próbáló idealista törekvések tagadhatatlan és folytathatatlan kudarcát. (Karl Löwith még rezignálttá vált attól, hogy egy sor történelemfilozófia és -teológia sikertelenségét kellett megállapítania.<sup>19</sup>) A posztmodern történelemszemlélet viszont örömmel és lázas munkára ösztönző tényként állapítja meg, hogy a történelemnek nincs rögzíthető és megfogalmazható értelme, s nem is létezik egységes, összefüggő, leírható és értelmezhető történelmi folyamat. Jean-François Lyotard lépten-nyomon idézett programadó kijelentése szerint nagy elbeszélés már nincsen, csupán kis történetek léteznek. Ugyanehhez a tendenciához köthetők Michel Foucault munkásságának azok a darabjai, amelyekben korábban jelentéktelennek és periferikusnak tekintett történelmi alakok (bolondok vagy boszorkányok) történetét írta meg. Az ilyen jellegű történelmi monográfiákban a jelentéktelenség felértékelése, a marginalitás centralizálása: a periféria centrumba helyezése megy végbe. Hogy ne kerüljük el a hírvilág idevágó párhuzamainak megállapítását: az egymástól elkülönülő és egymást gyakran minden belső kohézió nélkül követő hírek összeállítása és

közlése (széteső szerkesztőségi munka) mögött nemcsak hogy nem állapítható meg összefüggő történelemkép, de a koherencia igénye is régóta idejétmúlnak mutatkozik.

A hagyományhoz fűződő viszony szempontjából a legszembeötlőbb jelenség az európai hagyományok összetorlódása: a hagyományrétegek, a korok, a problémák, az érvelési alakzatok, a művészi eljárások, a kommunikációs stratégiák óriási tömegét dolgozza fel a tudományos és művészi ipar, s miután ízekre szedi a hagyományokat, egyedi (gyakran elrejtteni próbált) logika („diskurzív technika”) segítségével illeszti össze a töredékeket. Ennek következtében a különböző hagyományok teljesen egyidejűek lesznek egymással: egy-egy mondaton belül a legkülönbözőbb nyelvi elemek és gondolati alakzatok keresztezhetik egymást; a problémavilágok és gondolati rendszerek szabadon mozgathatók, egymásra csúsztathatók, összefonhatók és egybeépíthetők — konstruálhatóak és dekonstruktálhatóak. A hagyományok összetorlódása nyomán előtérbe kerül a pseudo-retorikai extázis: a nyelv és a nyelviség problémája. A nyelv már maga válik témává, a nyelviség önmagában érdekes, de nem úgy, mint a klasszikus modernitásban (például a nyelv eredetét, vagy a retorikát vizsgáló Herdernél vagy Humboltnál), hanem az önreflexivitás síkján. Nem az már a kérdés, hogy mit mondunk, hanem az, hogy miként is mondjuk. A hagyományok és a diskurzusok nagy számával és decentralizálásával függ össze, hogy a posztmodern önértéket tulajdonít a pluralitásnak, az értelmezési szempontok sokféleségének, és hatalmi, totalitárius igényeket feltételez minden olyan megközelítésről, amely nézete szerint „monarchikus”, „egyeduralmi” igényekkel lép fel (monoteizmus, monomitoszok, monokauzalitás stb.). A posztmodern rejtett totalitarizmust (elnyomó erőszakot) feltételez az egyetemesség minden formájában (például a klasszikus metafizikában). Az egységességre és egyetemességre hivatkozó szemléletmódok elutasítása miatt a posztmodern síkján lényegében idejétmúlnak számít az objektivitás (a tárgyiasság, a tárgyi, objektív megismerés, az örök igazságok stb.). Ami korábban objektíve helyesnek tűnt (klasszikus metafizika) vagy szubjektíve megalapozható volt (német idealizmus), az most „erősnek” (hatalmi igényűnek) mutatkozik, s helyette már a „gyenge” gondolkodás kívánatos. Gyenge, mert tudatában van a gondolkodás esetlegességének és annak, hogy objektív igazság nincs, csak értelmezések sokfélesége (Gianni Vattimo).<sup>20</sup> Vonjuk csak le itt is a végkövetkeztést: az egyazon eseményről szóló, egymásnak ellentmondó hírek (akár jelentés és jelentőség nélküli) világa, univerzuma jól leképezi az előbb elemzett posztmodern pluralizmust.

Mindezek után Johann Baptist Metz (újmodern, akár örökös vitapartnere a mára komoly lépéseket meglépő Jürgen Habermas<sup>21</sup> is), az új politikai teológia atyja nyomán említsünk meg néhány kritikai szempontot a posztmodernnel kapcsolatban. Metz — bármily régmódinak tűnjék is — főként a megismerés és az erkölcs nézőpontjából fogalmaz meg negatív észrevételeket. Nézete szerint a posztmo-

<sup>20</sup>Részletes áttekintést nyújt Silvia Benso – Brian Schroeder: *Between Nihilism and Politics. The Hermeneutics of Gianni Vattimo*. State of New York Univ., 2010, főként 15–32. (Vattimo igazságfogalma) és 79–99. (antihermeneutikai fordulata).

<sup>21</sup>Jürgen Habermas: *Hit, tudás — megnyitás*. (Ford. Schein Gábor.) Nagyvilág, 2001/12. 1913skk.

dern pluralitásnak többnyire felmentési funkciója van. A szubjektum szétforgácsolásával, fragmentálásával és kioltásával valójában a szubjektum felelősségének és erkölcsiségének kioltása zajlik („antropodicea”): „ahogyan a felvilágosodás korában bizonyos típusú »teodicea« azzal próbálta felmenteni Istent az emberi szenvedéstörténet képviselte vád alól, hogy egészen egyszerűen tagadta Isten létezését, úgy az antropodicea felmentési mechanizmusa legvégül azt eredményezi, hogy teljesen eltűnik a színről az ember, aki a szenvedéstörténettel kapcsolatban felelősséget viselő szubjektum lehetne”.<sup>22</sup> Az idézetben szereplő „szenvedéstörténet” kifejezés azt a metzi programot foglalja össze, mely szerint igenis beszélhetünk egységes történelemről: a történelem nem más, mint az emberiség szenvedéstörténete. Ezzel nem szükséges egyetértenünk, de ma már hallatlanul „modernkorinak” (vagyis teljesen idejétmúltnak!) számít minden egységes történelemfelfogás, s Metz ajánlata ezért is figyelemre méltó, ha nem akarunk szétszóródni a fragmentált történetek kulisszái között.

A kis történetek és a lekicsinyített összefüggések iránti érdeklődés magával hozza a mítoszok (akár észrevétlen) újraéledését, hiszen a mítoszok lényegében történetek. Miután a nagy monomítosz (a felvilágosodás fejlődésmítosza) elbukott, a mítoszok (ezotéria, zöldmozgalmak, öko-hitek, megváltást ígérő politikai mozgalmak stb.) pluralitása tetszés szerint belakható életvilágokat kínál az ember számára. A kis történetek iránti rokonszenvenek erkölcsi következményei is vannak, kialakul az, amit Metz „kis erkölcsnek” nevez. Megállapítása szerint „a kis erkölcs lekicsinyített és könnyen váltogatható mértékekkel operál; lemond a túlságosan hosszú távú, akár az egész élet során fenntartott lojalitásokról, minden kockázat ellenére fenntartja az önmegvalósítás szabadságát, az elköteleződés minden formájánál ragaszkodik a változtatás jogához, egészen általánosan szólva: olyan erkölcs, amely individuális síkra helyezi az összes konfliktust, közömbös az átfogó konszenzusok iránt, és minden univerzalista fogalmat gyanús szemmel néz. Az európai szellem ma már szemlátomást *kicsiben* szereti.”<sup>23</sup> Mindennek bizonyos kiskorúság, „másodlagos éretlenség” a következménye. Ahogyan a klasszikus modernitás (főként a felvilágosodás) a gondolkodástól mentes kiskorúság ellen vette fel a harcot, a szétforgácsolódott és önreflexivitással önmagukra záruló posztmodern diskurzuszformák visszavetítik az embert oda, ahonnan a klasszikus modernség ki akarta emelni. Ráadásul a posztmodern másodlagos éretlenséget sokkalta nehezebb levetkőzni, mint azt az elsődleges éretlenséget, amely ellen a felvilágosodás felemelte a szavát, egészen egyszerűen azért, mert a másodlagos éretlenség állapotában létező ember mintha egyáltalán nem is szenvedne saját magának okozott éretlensége miatt: „A katasztrófát elsősorban nem is maga a katasztrófa jelenti, hanem az, hogy már nem tudjuk katasztrófának látni, és fokozatosan saját pusztulásunk szemlélői leszünk.”<sup>24</sup> A hírvilág mai posztmodern, éretlen állapotában inkább részese ennek a sajátos pusztuláskommunikációnak, mintsem leleplezője. Van tehát miért drukkolnunk neki.

<sup>22</sup>Johann Baptist Metz:  
*Memoria passionis.*  
*Veszélyes emlékezet a pluralista társadalomban.*  
(Ford. Görfői Tibor.)  
Vigilia, Budapest,  
2008, 221.

**A posztmodern bírálata  
Johann Baptist Metz  
nyomán**

<sup>23</sup>Uo. 96.

<sup>24</sup>Uo. 105.